

ДИСГАРМОНІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ УКРАЇНИ

О.М. Ляшенко

Актуальність. Проблематика досліджень економічної свободи привертає увагу дослідників різних галузей науки – від економічних до правничих. Поліаспектність змісту економічної свободи сформувалася внаслідок успадкування ознак багатогранності наукової категорії свободи й тенденцій, які прямо чи опосередковано характеризують різноманітні економічні процеси. Тому наявні дослідження економічної свободи здебільшого присвячуються перевагам обрання економічно вільного типу розвитку і, отже, демонструють його результати, як-от: що більш економічно вільною є країна, то вищими є темпи зростання ВВП, доходів на душу населення, рівня, якості і тривалості життя громадян країни; навіть бідні країни, політику яких скеровано на дотримання принципів економічної свободи, розвиваються швидше, ніж інші країни з аналогічними стартовими макроекономічними показниками тощо. Водночас такі висновки є занадто узагальненими й переважно не торкаються питання «внутрішніх механізмів» економічної свободи. Частково проблема полягає в тому, що індекси економічної свободи *The Heritage Foundation* і *The Fraser Institute* здебільшого використовуються для геоелектронічних ілюстрацій лідерів і аутсайдерів серед економічно вільних і невільних країн та віднаходження подібностей і розбіжностей у їхньому розвитку, тоді як внутрішні взаємозв'язки між складовими елементами економічної свободи практично не досліджуються.

Автором зроблено наукове припущення, що, залишаючи поза межами дослідження недосконалість наявних індексів економічної свободи, слід, по-перше, здійснити наукову розвідку щодо рівномірності (нерівномірності) трендів складових одного з цих індексів, а, по-друге, спробувати з'ясувати, як зміна однієї складової впливає на іншу або залежить від неї. Підставою для такого припущення слугували позиції України у рейтингах економічної свободи за 2017 р., відповідно до яких, посідаючи одну з найнижчих сходинок, за окремими показниками вона не поступається країнам-лідерам.

Мета статті полягає у виявленні ознак дисгармонії економічної свободи України шляхом оцінювання взаємозв'язків і залежностей між елементами відповідного індексу.

Отримані результати. Виявлено ознаки структурної дисгармонії параметрів економічної свободи України.

Висновки. За результатами дослідження трендів Індексу економічної свободи України за версією *The Heritage Foundation* (1995–2017 рр.) встановлено, що найсуттєвіший вплив на загальне значення такого Індексу справляють податкова, фінансова, «розмір держави», грошова, свобода торгівлі і свобода трудових відносин, тоді як, наприклад, показник «Свобода від корупції» має мінімальний та обернений вплив. Структурна дисгармонія обмежує зміцнення і зростання економічної свободи країни, відтак, аби її уникнути, необхідно досягти «однакової швидкості» здійснення реформ і мультифакторного оцінювання впливу їх наслідків на економічну свободу країни, її національну безпеку і стійкість.

Ключові слова: економічна свобода, рейтинги, тенденції, принципи, обмеження, взаємозв'язки, структурна дисгармонія.

Oleksandra Liashenko

DISHARMONY OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE

Thematic justification. The issue of research on economic freedom has attracted the attention of researchers from various fields of science – from economic to legal. A polyaspect content of economic freedom was developed by the inheritance of characteristics of the multifaceted nature of freedom scientific category and tendencies that directly or indirectly describe various economic processes. Thus, the available researches of economic freedom are largely devoted to the benefits of choosing an economically free type of development and,

Ляшенко Олександра
Миколаївна –
доктор економічних наук,
професор,
учений секретар
Національного інституту
стратегічних досліджень

therefore, show its results such as higher GDP growth rate in more economically free country; income per capita; level, quality and life expectancy of citizens of a country; even poor countries, whose policy is focused on the principles of economic freedom, are developing faster than other countries with similar basic macroeconomic indicators etc. At the same time, such conclusions are too generalized and mostly do not touch upon the "internal mechanisms" of economic freedom. Partially the problem concerns the fact that available indexes of economic freedom – the The Heritage Foundation and the The Fraser Institute – are mostly used for geoeconomic illustrations of leaders and outsiders of economically free and non-free countries and finding similarities and differences in their development, while the interrelations between the constituent elements of economic freedom practically are not examined.

The author made a scientific guess that, leaving the imperfection of existing indexes of economic freedom beyond the study, first of all, it is necessary to carry out scientific research of the uniformity (nonuniformity) of the component trends in one of these indexes. Secondly, it is necessary to try finding out how a change of one component affects another or depends on it. The reason for such guess is the position of Ukraine in the ratings of economic freedom in 2017, according to which the country is not inferior to the leader states according to certain indicators, taking one of the lowest steps.

The purpose of the article is to reveal and assess the interrelations and dependency between the elements of the general economic freedom index by the example of Ukraine.

Obtained results. The author reveals characteristics of structural disharmony of the settings of the economic freedom of Ukraine.

Conclusions. According to the results of the The Heritage Foundation's study of the economic freedom indexes trends in Ukraine (1995–2017), the author comes to the conclusion that fiscal freedom, financial freedom, government spending, monetary freedom, trade freedom and labor freedom have the most significant impact on the overall value of such an index while, for example, "freedom from corruption" has a minimal and inverse influence. Structural disharmony limits the strengthening and growth of economic freedom of the country. For the purpose of its avoiding, it is necessary to achieve "the same rate" of reforms and multi-factor assessment of the impact of their consequences on the country's economic freedom, its national security and stability.

Keywords: economic freedom, ratings, tendencies, principles, restrictions, interrelations, structural disharmony.

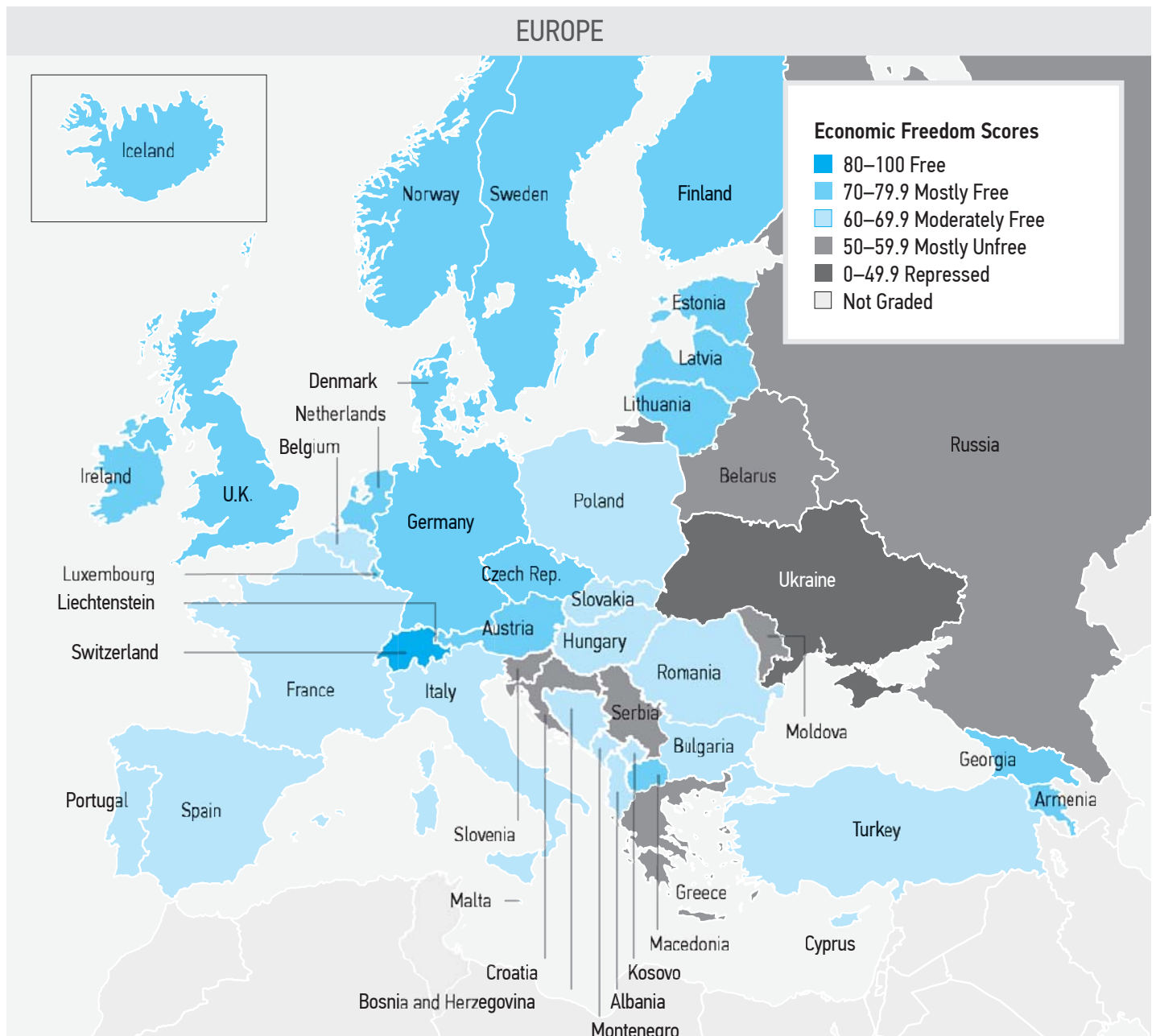
Постановка проблеми. Феномен свободи перебуває в полі зору дослідників різних галузей знань багато років поспіль. Особливе місце в цих дослідженнях належить економічній свободі. Поліаспектність змісту економічної свободи сформувалася внаслідок успадкування ознак багатогранності наукової категорії свободи й тенденцій, які прямо чи опосередковано характеризують різноманітні економічні процеси. Тому дослідження економічної свободи, які існують, здебільшого присвячені перевагам обрання економічно вільного типу розвитку і, отже, демонструють його результати, як-от: що більш економічно вільною є країна, то вищими є темпи зростання ВВП і доходів на душу населення (які, крім того, більш рівномірно розподіляються серед верств населення), а рівень, якість і тривалість життя громадян країни є кращими й довшими. При цьому значно нижчими є рівні політичної та економічної корупції, а показники залучення інвестицій на душу населення – суттєво вищими. Оскільки засадничою функцією економічної свободи є потужні інститути, що забезпечують права і свободи громадян, то навіть бідні країни, політику яких скеровано на дотримання принципів економічної свободи, можуть розвиватися швидше, ніж інші країни з аналогічними стартовими макроекономічними показниками.

Водночас такі висновки є занадто узагальненими й такими, що демонструють лише наслідки економічно вільного типу розвитку країни, в основному не торкаючись питання «внутрішнього

устрою» економічної свободи. Проте цілком очевидно, що у внутрішньому середовищі економічної свободи послідовно виконується низка процесів, котрі випереджають утворення її зовнішніх форм. Цілком логічно постає питання про вимірювання цих процесів.

Доволі ґрунтовні дослідження, присвячені вивченню економічної свободи, що існують у вітчизняній і в зарубіжній науці, так чи інакше спираються на індекси економічної свободи *The Heritage Foundation* і *The Fraser Institute*¹. Ці індекси понад третину століття є важливим довідковим інструментом науковців у всьому світі та своєрідним «посібником» для багатьох політичних лідерів. Проте зазначені індекси економічної свободи переважно використовуються для геоекономічних характеристик лідерів і аутсайдерів серед економічно вільних та економічно залежних країн і віднаходження подібностей та розбіжностей у їхньому розвитку (наприклад, *рис. 1* унаочнює позицію України як країни з репресивною економікою на зазначеній частині мапи світу в 2017 р.), тоді як внутрішні взаємозв'язки між складовими

¹ Для оцінювання рівня економічних свобод у країнах розраховують кількісні показники, представлені, зокрема, в «Індексі економічної свободи», що публікується американським дослідницьким центром *The Heritage Foundation* та видавництвом *The Wall Street Journal*, та спільним проектом «Економічна свобода у світі», який здійснюють такі установи: американський *Cato Institute* та канадський *The Fraser Institute*.

Рис. 1. Мапа економічної свободи країн Європи

Джерело: Miller, T. & Kim, A.B. 2017 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Washington: The Heritage Foundation, 2017. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index>

елементами економічної свободи практично не досліджуються.

Попри існування відомої сентенції: «Там, де починаються рейтинги, закінчується наука», автором зроблено наукове припущення, що, залишаючи поза межами дослідження недосконалість наявних індексів економічної свободи, слід, по-перше, здійснити наукову розвідку щодо рівномірності (нерівномірності) трендів складових одного з цих індексів, а, по-друге, спробувати з'ясувати, як зміна однієї складової впливає на іншу чи залежить від неї. Основою для такого припущення слугували позиції України в рейтингах економічної свободи у 2017 р., відповідно до яких, посідаючи одну з найнижчих сходинок, за окремими показниками наша країна не поступається країнам-лідерам. Отже, наявність зовнішніх ознак дисгармонії економічної свободи України зумовило вивчення її внутрішніх причин.

Аналіз досліджень і публікацій. Категорія свободи², яка є однією з універсальних характеристик людського буття, як правило, розглядається як здатність людини оволодівати умовами свого буття. Поняття «свобода» пов'язане з поняттями «необхідність», «залежність/незалежність», «відчуження», «відповідальність». Незалежність тра-

² Американський релігійний діяч і письменник Гарі Емерсон Фосдік (*Harry Emerson Fosdick*) одним із перших звернув увагу на зв'язок між свободою та безпекою: «Свобода небезпечна, але тільки вона забезпечує нам безпеку». У сучасних дослідженнях існують деякі уривчасті натяки на зв'язок між безпекою та свободою, автори яких визнають, що забезпечення безпеки є процесом реалізації свободи суб'єкта. Така свобода водночас розглядається як здатність контролювати умови власного існування суб'єкта. Свобода та безпека визнаються явищами, які є тісно взаємозв'язаними та утворюють фундаментальні аспекти соціального буття. Свободі й безпеці надають статус найважливіших характеристик соціальних суб'єктів також у [1; 2; 3].

**Тлумачення основних видів поняття «свобода» та галузі знань,
де вони використовуються**

Поняття	Тлумачення	Галузь знань
Свобода	Наявність у людини або у процесу можливості вибору варіанта й способу реалізації результату події. Відсутність такого вибору рівнозначна відсутності свободи, тобто практично означає несвободу	Філософія
	Пов'язана із свободою волі людини. Свобода волі покладає на людину відповідальність, визначає як значущі її слова та вчинки. Вчинок вважається моральним лише в тому випадку, коли здійснюється завдяки свободі волі, тобто вільному волевиявленню суб'єкта. У цьому сенсі етика спрямована на усвідомлення людиною своєї свободи та пов'язаної з нею відповідальності	Етика
	Свобода пов'язана з відповідальністю суб'єкта за свої дії, що передбачає його свободу волі. Є мірою відповідальності за вчинки, встановлення якої спричинене вимогою справедливості, правосудного присуду, тобто міри покарання	Право
Політична свобода	Природна невідчужувана від людини та соціуму якість, що виражається у відсутності втручання в суверенітет людини на взаємодію з політичною системою за допомогою примусу чи агресії. Політичні права і свободи принципово відрізняються від особистих, соціальних, економічних та інших прав і свобод тим, що, як правило, тісно пов'язані з приналежністю до громадянства конкретної держави	Політика
Економічна свобода	Можливість вибору форм власності та сфери додавання своїх здібностей, знань, можливостей, професії, способів розподілу доходів, споживання матеріальних благ. Невіддільна від економічної відповідальності. Універсальна закономірність існування економічних відносин. Об'єктивна економічна закономірність розвитку підприємств ³ . Інструмент гармонізації економічних інтересів	Економіка

Джерело: складено автором за [1–7].

диційно пояснюється як самостійність, відсутність залежності чи підпорядкованості.

Основні визначення поняття «свобода» за галузями знань подано в *табл. 1*.

У свою чергу, в економіці категорію «свобода» нерідко протиставляють економічній залежності. Так, у [4] економічна залежність трактується як дзеркальний відбиток економічної, власне ринкової, влади. Економічна залежність, яка подається як відсутність свободи дій, з погляду причинно-наслідкових зв'язків – похідна від ринкової влади й одночасно є її протилежністю, тоді як з позиції логіки економічна залежність має відносний характер, оскільки економічна влада одного суб'єкта означає економічну залежність від цієї влади іншого суб'єкта [4, с. 258].

Слід зауважити, що впродовж тривалого часу різні покоління вчених-економістів постійно приділяли увагу категорії «економічна свобода». Так, А. Сміт [5], обґрунтувавши принципи економічної політики, що відповідають інтересам промислового капіталізму, який розвивається, визначав

³ Уперше ідеї «природної свободи» як свободи торгівлі від надмірної опіки державної влади з'явилися в Англії у «Міркуваннях про торгівлю...» сэра Дадлі Норса (*Sir Dudley North*) у 1691 р. Він був першим раннім провісником ідей вільної торгівлі – *фритредерства*. Вираз «*Laisser passer*» («природна свобода») з'явився у Франції та використовувався в XVII–XVIII ст. у роботах фізіократів, які трактували свободу як свободу торгівлі та невтручання держави в економіку, розглядаючи її умовою економічного зростання суспільства.

розвиток економічної свободи через подолання існуючих феодальних обмежень і різного роду заборон, висунутих меркантилістами. У наші дні дослідження економічної свободи в працях лауреатів Нобелівської премії М. Фрідмана⁴ (*M. Friedman*) і Ф. Хайєка (*F. von Hayek*) [6] переважно мають соціально-політичну спрямованість, аніж економічну. У своїх працях економічну свободу ці автори, та й інші також, розглядали як другорядну відносно до свободи політичної⁵.

Експерти міжнародних дослідницьких центрів визначають економічну свободу як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу та споживанню товарів і послуг, окрім необхідного громадянам захисту й забезпечення прав приватної власності [7].

⁴ На честь знаменитого американського економіста Мілтона Фрідмана встановлена Міжнародна премія за розвиток свободи (*Milton Friedman Prize for Advancing Liberty*), що з 2002 р. присуджується раз на два роки Інститутом Катону (США) особі, яка зробила значний внесок у розвиток свободи людини. Лауреат може бути вченим, політичним або суспільним діячем. Грошовий еквівалент премії становить 500 тис. дол. США.

⁵ Відомий учений Л. Мізес (*L. von Mises*) визначав сутність категорії економічної свободи, вважаючи, що люди є вільними рівно настільки, наскільки вони мають можливість вибирати. Це важливий аспект, тому що питання вибору можуть суттєво обмежувати економічну свободу або, навпаки, розширяти її горизонти, зокрема, справа може стосуватись або вибору способу узгодження інтересів підприємства з його контрагентами, або вибору способу захисту чи протистояння загрозам, або вибору ресурсів для забезпечення економічної безпеки підприємства.

В економічній літературі радянського періоду термін «економічна свобода» майже не вживався, хіба що використовувався для обґрунтування стихійного та анархічного характеру розвитку капіталістичного виробництва. Перші згадування про економічну свободу на теренах пострадянського простору, датовані 1991 р., стосувалися формування образу приватної власності й економіки вільного підприємництва.

Кілька авторів у своїх наукових працях обґрунтовують пряму залежність економічного зростання та добробуту суспільства від економічної свободи. Наприклад, у колективній праці Дж. Гвартни (*J. Gwartney*), Р. Холкомба (*R. Holcombe*) та Р. Ловсона (*R. Lawson*) [8, с. 163–190] виявлена й обґрунтована стійка зворотна залежність між зростанням державних витрат і збільшенням об'єму ВВП.

Найважливішим у розумінні економічної свободи є усвідомлення того, що свобода не буває абсолютною та безмежною, вона завжди припускає економічну відповідальність. Економічна свобода має два контури обмежень: внутрішній і зовнішній. Перший утворюється внаслідок «спрацювання» внутрішньої логіки діалектичної суперечливості сутності самого поняття, побудованої на існуванні дихотомії свободи й відповідальності, обмеженнями якої є об'єктивні закони розвитку. Другий – зумовлений зовнішніми чинниками, оскільки економічна свобода завжди має низку обмежень нормативно-правового, державотворчого, економічного, фіскального, політичного, конкурентного характеру.

Таким чином, **до не вирішених раніше частин загальної проблеми**, яким присвячується стаття, слід віднести з'ясування причин дисгармонії економічної свободи України.

Мета статті полягає у виявленні ознак дисгармонії економічної свободи України шляхом оцінювання взаємозв'язків і залежностей між елементами відповідного індексу.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з фактів. У рейтингу країн за рівнем економічної свободи Україна посіла 149-те місце зі 159 можливих. Про це свідчать дані доповіді «Економічна свобода в світі: щорічний звіт – 2017» Інституту Фрайзера⁶. Водночас у рейтингу країн за рівнем економічної свободи, складеному дослідницькою організацією *The Heritage Foundation*⁷, Україна, залишивши 162-ге місце, опинилася на 166-му зі 180 можливих⁸. При цьому показник «Свобода

торгівлі» в Україні дуже високий – 85,9 бала (із 100 можливих). Якби це було середнє значення за всіма індикаторами, то Україна входила б до трійки лідерів рейтингу. Та й податковий тягар у нашій країні, як не дивно це прозвучить, визнано порівняно прийнятним – 78,6 бала. Укладанні рейтингу високо оцінили також показники «Фіскальне благополуччя» та «Свобода бізнесу» (відповідно 67,9 та 62,1 бала).

Катастрофічні провали у правовій сфері, питаннях невтручання держави у справи бізнесу спричинили гальмування розвитку економіки. Найгірший стан справ – з ефективністю судів (лише 22,6 бала) та свободою інвестування (25 балів), хоча саме тут Україна демонструє високі темпи поліпшення ситуації: 15 балів – у зазначеному рейтингу 2015 р., 20 балів – у рейтингу 2016 р. Проте вивчення тренду загального Індексу економічної свободи засвідчує, що стан країни здійснює флуктуації між репресивною та переважно невилною економікою протягом усього періоду існування як незалежної країни.

Якими є результати просторового порівняння?

За допомогою ресурсу *Create a Comparison Chart* на порталі <https://www.heritage.org/index> є змога провести просторові порівняння й переконатися, що для України визначальними були 2004–2006 рр., коли злами показника економічної свободи РФ, Білорусі, Польщі та інших, як пострадянських, так і європейських країн, перебували практично на одній позначці – 55,8 бала в 2005 р. (виняток становили країни Балтії). Проте Україна, пройшовши «точку зламу», продовжила «сповзання», тоді як інші зазначені країни поволі рухалися вгору.

Ще одне припущення, на яке наштовхує таке порівняння, змушує замислитись над низькою чутливістю економічних показників до політичної провідності⁹ рішень в Україні (здебільшого це стосується провадження реформ) порівняно з іншими країнами.

Розгорнуті дані Індексу економічної свободи України наведено в *табл. 2 (с. 34)*.

Добре усвідомлюючи та розуміючи всі переваги й недоліки кореляційного аналізу та суттєве спрощення інтерпретації наслідків його застосування, автор публікації застосовує цей метод для з'ясування щільності й вектора впливу складових індексів ($X_1...X_{10}$ – незалежні змінні) на його загальне значення (Y – залежна змінна). При цьому

⁶ Див.: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2017.pdf>

⁷ Див.: <https://www.heritage.org/index/pdf/2017/countries/ukraine.pdf>

⁸ Обидва рейтинги «відстають» на два роки, тобто відповідно до методології вони складені на основі даних за 2015 р.

⁹ Поняття політичної та економічної провідності вперше застосувала Наталія Міріманова, провідний експерт у галузі трансформації конфліктів і миротворчості, PhD Інституту аналізу і вирішення конфліктів Університету Джорджа Мейсона.

Тренди Індексу економічної свободи України за період 1995–2017 рр.

Рік (Index year)	Загальне значення Індексу (Overall Score)	«Захист прав власності» (Property Rights)	«Свобода від корупції» (Freedom from Corruption)	«Податкова свобода» (Fiscal Freedom)	«Розмір держави» (Government Spending)	«Свобода бізнесу» (Business Freedom)	«Свобода трудових відносин» (Labor Freedom)	«Грошова свобода» (Monetary Freedom)	«Свобода торгівлі» (Trade Freedom)	«Свобода інвестування» (Investment Freedom)	«Фінансова свобода» (Financial Freedom)
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
2017	48,1	41,4	29,2	78,6	38,2	62,1	48,8	47,7	85,9	25	30
2016	46,8	25	26	78,6	30,6	56,8	47,9	66,9	85,8	20	30
2015	46,9	20	25	78,7	28	59,3	48,2	78,6	85,8	15	30
2014	49,3	30	21,9	79,1	37,5	59,8	49,8	78,7	86,2	20	30
2013	46,3	30	23	78,2	29,4	47,6	49,9	71	84,4	20	30
2012	46,1	30	24	78,2	29,4	46,2	51,2	67,7	84,4	20	30
2011	45,8	30	22	77,3	32,9	47,1	50	63,2	85,2	20	30
2010	46,4	30	25	77,9	41,1	38,7	57,7	61,2	82,6	20	30
2009	48,8	30	27	77	39	40,5	52,4	68,1	84	30	40
2008	51	30	28	79	43	44,4	53,1	69,9	82,2	30	50
2007	51,5	30	26	83,6	53,2	43,6	52,8	68,4	77,2	30	50
2006	54,4	30	22	90,2	75,8	43,1	53,2	72,9	77,2	30	50
2005	55,8	30	23	83	78,6	55	55,8	76,2	76,2	30	50
2004	53,7	30	24	67,5	77,8	55	N/A	74,5	74,4	30	50
2003	51,1	30	21	67,1	68,1	55	N/A	64	74,6	30	50
2002	48,2	30	15	66,1	58,9	55	N/A	58,2	71	50	30
2001	48,5	30	26	63,8	49,6	55	N/A	62,3	70	50	30
2000	47,8	30	28	62,3	41,9	55	N/A	63	70	50	30
1999	43,7	30	30	63	43	55	N/A	39,3	53	50	30
1998	40,4	30	30	64,4	51	55	N/A	N/A	53	50	30
1997	43,5	50	30	61,1	49,1	55	N/A	N/A	66	50	30
1996	40,6	30	30	57,7	47,1	55	N/A	N/A	66	50	30
1995	39,9	30	10	61,8	47,1	55	N/A	N/A	55	50	50

Примітка: N/A – не визначалися.

Джерело: складено за даними <https://www.heritage.org/index>

будь-які поправки на можливу недосконалість власне методології обчислення, обраної для дослідження Індексу економічної свободи, не робились.

Графічну інтерпретацію значень парних лінійних коефіцієнтів кореляцій подано на *рис. 2*.

Отже, перша ознака внутрішньої дисгармонії виявляється в тому, що показники з найвищими значеннями (свобода торгівлі, наприклад) мають лише п'яту позицію серед значень парних лінійних коефіцієнтів кореляцій і демонструють не занадто тісний зв'язок, тоді як податкова свобода перебуває на лідерській позиції. На перший погляд нелогічним, але таким, що легко пояснюється саме низькою економічною провідністю

антикорупційної політики, є вкрай несуттєве від'ємне значення парного лінійного коефіцієнта кореляції між свободою від корупції і загальним значенням Індексу економічної свободи. Незважаючи на те, що експерти високо оцінили інвестиційну свободу України (точніше, здатність до такої), цей показник, однак, є аутсайдерським з недостатньо високим (за абсолютним значенням) від'ємним показником парного лінійного коефіцієнта кореляції.

Що може бути причиною обмежень економічної свободи України?

Очевидно, що принаймні натеper, зважаючи на загальні тенденції Індексу економічної свободи,

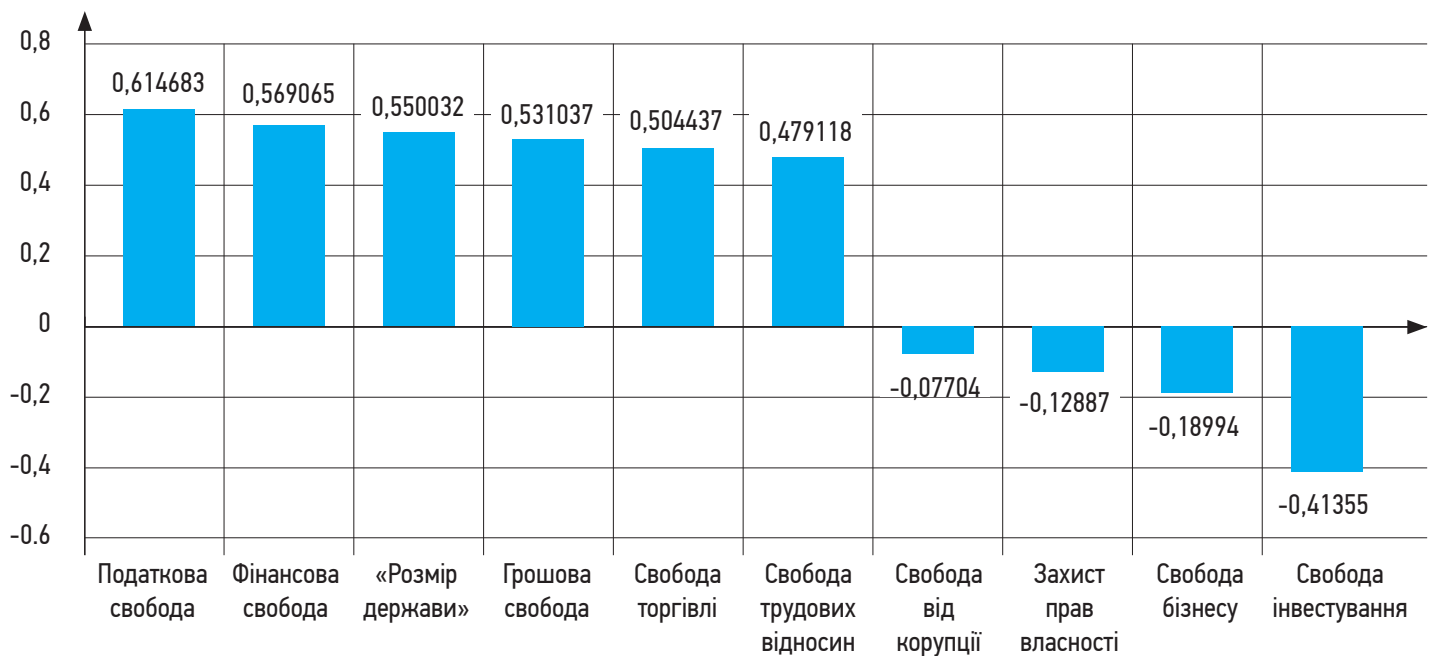

Рис. 2. Кореляційні зв'язки між складовими Індексу економічної свободи України та його загальним значенням¹⁰

Джерело: розраховано автором за даними табл. 2.

Україна демонструє відносну економічну стійкість. Проте застосування країнами світу системи санкцій, передусім на користь України з метою її захисту, може викликати суттєве занепокоєння, оскільки зниження «передових» складників Індексу, який досліджувався, може суттєво знизитись і «потягти» за собою загальний рівень економічної свободи.

Проте одне з найважливіших питань полягає не в тому, як санкції вплинуть на економіку РФ, і навіть не в тому, чи стануть вони «бастіоном» для національної безпеки України та інших країн Європи. Важливим питанням, на яке поки що не знайдено відповіді, є те, як санкції проти РФ вплинуть на економічну свободу України. На це питання слід шукати виключно системотворчу відповідь. «Реперних» точок системотворення є кілька. По-перше, оскільки нові санкції США, швидше за все, призупинять міжнародну інвестиційну активність, то як це безпосередньо вплине на економічну свободу і країн-донорів, і країн реципієнтів? По-друге, яким буде синергетичний ефект від зниження такої активності та чи обмежить він економічну свободу РФ? По-третє, посиляться чи послабне зовнішня та внутрішня дисгармонія економічної свободи України внаслідок впливу такого ефекту?

Грошова свобода є тим складником, що також потребує більш пильного аналізу. Лауреат Нобелівської премії Ф. Хайек стверджував, що «політичний контроль за грошовою масою заचाїв у собі занадто велику небезпеку для всього ринкового

устрою». Для нормального соціально-економічного розвитку необхідно знайти оптимальне співвідношення між кількістю грошей, що перебувають в обігу, і величиною ВВП [9]. Отже, наразі і грошова, і фінансова безпека перебувають «на розтяжці» між суто ринковим управлінням та державним регулюванням з боку центробанку. Нині як додаткові можливості, так і загрози економічній свободі створюють квазігроші та безготівкові платежі.

Для подальшого обстеження міри внутрішньої дисгармонії економічної свободи автором було обрано крайні значення парних лінійних коефіцієнтів кореляції – податкової свободи (максимальне позитивне), свободи інвестування (максимальне негативне) і найбільш дискусійне «порогове» – свободи від корупції (табл. 3, с. 36).

Отже, внутрішні структурні диспропорції економічної свободи України, встановлені шляхом визначення кореляційних мір залежності, продемонстрували таке.

Податкова свобода позитивно чутлива до «вивільнення» свободи торгівлі (як зовнішньої, так і внутрішньої) та до свободи торгівлі (найбільше значення парних лінійних коефіцієнтів кореляції), і негативно чутлива до зростання свободи інвестування. Сенс такої зворотної логіки, очевидно, криється у низькій інвестиційній привабливості країни та зниженні вдвічі показника інвестиційної свободи України, починаючи з 2008 р.

Свобода від корупції є однією з найбільш «незалежних» складових Індексу економічної свободи, тобто всі без винятку як позитивні, так і від'ємні значення парних лінійних коефіцієнтів кореляції

¹⁰ Обмеження даних по часових горизонтах показників Х6 та Х7 були враховані. Похибкою в розрахунках порівняно з іншими показниками можна знехтувати.

Структурні кореляційні зв'язки Індексу економічної свободи України

Кореляційна міра залежності сукупного Індексу економічної свободи (Y) від:		
податкової свободи (X3) 0,614683 (найвища пряма залежність)	свободи від корупції (X2) -0,07704 (найнижча обернена залежність)	свободи інвестування (X9) -0,41355 (найвища ¹¹ обернена залежність)
захищеності прав власності (X1)		
-0,23932	0,258563	0,311983
свободи від корупції (X2)		
-0,0619		0,050774
податкової свободи (X3)		
	-0,0619	-0,79810
«розміру держави» (X4)		
-0,04093	-0,20359	0,303002
свободи бізнесу (X5)		
-0,4326	0,000207	0,258325
свободи трудових відносин (X6)		
0,308228	-0,08513	0,498504
грошової свободи (X7)		
0,490815	-0,10843	-0,50436
свободи торгівлі (X8)		
0,748633	0,008722	-0,88265
свободи інвестування (X9)		
-0,806105	0,050774	
фінансової свободи (X10)		
0,268172	-0,3428	-0,04522

Джерело: розроблено автором.

є несуттєвими. Це є беззаперечним доказом низької економічної провідності антикорупційної політики та недостатньою її системністю.

Свобода інвестування найбільш чутлива до змін фінансової свободи й захищеності прав власності, що цілком закономірно. Водночас, хоча і низький, проте позитивний зв'язок із показником «Розмір держави», слугує підставою для висновку щодо суттєвого впливу економічної та політичної корупції на свободу інвестування.

Висновки. Проведене дослідження трендів структурних співвідношень Індексу економічної свободи України підтвердило висунуту гіпотезу про наявність суперечностей між його складниками, що послугувало підставою для уведення поняття

дисгармонії економічної свободи. Прояви цієї дисгармонії можуть бути екзогенними (частково віднайдені за результатами порівнянь індексів економічної свободи України та пострадянських і деяких європейських країн, проте не досліджені у статті) та ендогенними (визначеними як структурні).

Зокрема, за результатами дослідження трендів Індексу економічної свободи України за версією *The Heritage Foundation* (1995–2017 рр.) встановлено, що найсуттєвіший вплив на загальне значення такого Індексу мають складники, що стосуються податкової, фінансової, грошової свободи, «розміру держави», свободи торгівлі та свободи трудових відносин, тоді як, наприклад, показник «Свобода від корупції» має мінімальний та обернений вплив.

Структурна економічна дисгармонія обмежує зміцнення й зростання економічної свободи країни. Відтак, аби її уникнути, необхідно досягти «однакової швидкості» здійснення реформ і мультифакторного оцінювання впливу їх наслідків на економічну свободу країни, її національну безпеку і стійкість.

Серед основних причин, які породжують структурну економічну дисгармонію, виокремлено низьку економічну провідність політичних рішень, що ухвалюються на державному рівні як антикорупційні. Очевидно, що дебіурократизація як прояв зростання свободи тягне за собою неоднорідні наслідки за ухвалені рішення. Вбачається, що створення інклюзивних економічних інститутів як «точок економічної свободи» могло б частково слугувати цілям подолання цього виду структурної дисгармонії економічної свободи країни.

Збройне протистояння України агресії з боку РФ наразі негативно не вплинуло на рівень економічної свободи України, проте слід враховувати, що показники рейтингів за 2017 р., котрі досліджувалися, спираються на дані 2015 р., тобто мають дворічне «відставання». Проте перефразування подвійної казуальності: «Війна гальмує розвиток, але й розвиток, у свою чергу, стримує розгортання війни» є актуальним і для розуміння економічної свободи: «Війна обмежує економічну свободу, але й економічна свобода, у свою чергу, стримує розгортання війни». У публікації з цього приводу зроблено певні припущення щодо впливу санкцій на економічну свободу, у т. ч. на країну-агресора.

До перспектив подальших розвідок можуть належати комплексні дослідження щодо оцінювання якісних переходів економічної свободи від гармонійного до дисгармонійного стану і навпаки, прогнозування настання ситуації квазігармонії та моделювання наслідків таких переходів.

Список використаних джерел

1. Алиев М.Г. Социализация согласия. – М. : ИФ РАН, 1998. – 126 с.
2. Галочкина О.А. Экономическая свобода и ее границы : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория» / Ольга Анатольевна Галочкина. – Чебоксары, 1996. – 154 с.
3. Гафаров Ш.Х. Экономическая свобода и развитие промышленности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» ; 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». – СПб., 2009. – 22 с.
4. Ойкен В. Основы национальной экономики. – М., 1996. – 258 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (An Inquiry into the Nature and causes of the Wealth of Nations). – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
6. Фридман М., Хайек Ф. О свободе. – М. : Социум, Три квадрата, 2003. – Вып. 2. – 182 с. – (Серия «Философия свободы»).
7. Дребенцов В. Либеральная экономика и экономическая несвобода [Электронный ресурс] // Международные процессы. – Режим доступа : <http://intertrends.ru/rubrics/realnost/journals/svoboda-i-nesvoboda/articles/liberalnaya-ekonomika-i-ekonomicheskaya-nesvoboda>
8. Gwartney J., Holcombe R., Lawson R. The Scope of Government and the Wealth of Nations // *Cato Journal*. – 1998. – Vol. 18. – № 2. – Pp. 163–190.
9. Барановський О.І. Безпека грошового обігу // Регіональна економіка : наук.-практ. журнал. – 2006. – № 2. – С. 130–142.

References

1. Aliev, M.G. (1998). *Sotsializatsiia soglasiia* [Socialization of Consent]. Moscow: IF RAN [in Russian].
2. Galochkina, O.A. (1996). *Ekonomicheskaiia svoboda i yeie granitsy* [Economic Freedom and Its Limits]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Cheboksary [in Russian].
3. Gafarov, Sh.H. (2009). *Ekonomicheskaiia svoboda i razvitiie promyshlennosti* [Economic Freedom and Industrial Development]. *Candidate's thesis*. SPb. [in Russian].
4. Oiken, V. (1996). *Osnovy natsionalnoy ekonomii* [Fundamentals of National Economy]. Moscow [in Russian].
5. Smit, A. (2007). *Issledovaniie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [An Inquiry into the Nature and causes of the Wealth of Nations]. Moscow: Eksmo [in Russian].
6. Fridman, M. & Khaiiek, F. (2003). *O svobode* [On Freedom]. (Is. 2). Moscow: Sotsium, Tri kvadrata [in Russian].
7. Drebentsov, V. Liberalnaia ekonomika i ekonomicheskaiia nesvoboda [Liberal Economy and Economic Unfreedom]. *Mezhdunarodnie protsessy – International Processes*. (n. d.). *intertrends.ru*. Retrieved from <http://intertrends.ru/rubrics/realnost/journals/svoboda-i-nesvoboda/articles/liberalnaya-ekonomika-i-ekonomicheskaya-nesvoboda> [in Russian].
8. Gwartney, J., Holcombe, R., & Lawson, R. (1998). The Scope of Government and the Wealth of Nations. *Cato Journal*, Vol. 18, 2, 163–190 [in English].
9. Baranovskii, O.I. (2006). Bezpeka hroshovoho obihu [Security of Money Turnover]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 2, 130–142 [in Ukrainian].